

Anmeldelser:

Broder Grandt:

Das Flurnamengut des Kirchspiels Joldelund in Mittelschleswig.

Beitrag zur Methodik der Flurnamenforschung.

Verlag Heimat und Erbe in Flensburg.

Denne behandling af stednavnene i Hjoldelund sogn er ikke let læsning, den er oprigtig talt så tung, at man kun ved en anstrengelse kommer igennem den, skønt den kun er på 128 sider. Men det er en god bog, fordi den er båret af kærlighed til sit æmne og til den befolkning, som bærer navnene, fordi den hverken skjuler eller forvansker nogen kendsgerning, og fordi den også i sin diskussion af spørgsmålene altid bevarer en elskværdig ligevægt. — Hjoldelund sogn er i den sidste menne-skealder gået over til så godt som udelukkende nedertysk dagligsprog, selv om, som forf. mener, de fleste ældre endnu forstår dansk og vel også lejlighedsvis kan bruge det i omgang med nordligere landsmænd. Men stednavnene har vist større sejhed end dagligsproget, dog ikke alle i lige grad. Stednavne, der endnu føles som appellativer, og især tillægsord har vist langt mindre modstandskraft, end hvad der føles som egen-navne. In den b a r g e n høres ved siden af o p i e b j e r r e, og l ü t t, g r o t, h o c h, n o r d e r og s ü d e r fortrænger de danske ord; men k j æ r, e n g, d y n d; k l y n e m o s e, p o l d f e n n e, g r å h a l e er urokkede (hvor længe?). For øvrigt findes der også ældre marknavne af nedertysk og frisiske oprindelse (k o p p e l og e s c h i den frisiske betydning s a n d h e d e). Der kan være tvivl om nogle af navnetydningerne, men det kan der altid og forf. er også på dette område ædruelig og forsigtig. Jeg noterer med glæde, at forf. i k k e bruger ordene plattysk og platdansk.

Marius Kristensen.

Ludwig Andresen:

**Geschichte der Stadt Tondern
bis zum dreissigjährigen Krieg.**

Verlag Heimat und Erbe, Flensburg 1939.

I.

Ovenstaaende Afhandling er udkommet som første Bind i Professor Scheels nye »Schriften zur Volksforschung Schleswig-Holsteins«. Forfatteren er den i Tønder fødte Forsker, Dr. phil. h. c. Ludwig Andresen, der kan betegnes som Byens bedste Lokalhistoriker — som en Lokalhistoriker, der ikke ser sig blind paa sin By, men betragter Byens Historie i Sammenhæng med en større historisk Helhed.

Det er derfor med Rette, at Forfatteren i Forordet understreger, at Tønder Bys Historie er præget af Byen og Egnens dank-frisisk-tyske Befolkningslementer og historiske Livsfællesskab, der viser os baade Kræfternes Samvirke og Modsætning. Forfatteren betoner, at Byhistoriens snævre Rammer i hvert Fald bør lade Egnens og Landsdelens historiske Baggrund træde frem i deres Hovedtræk. Dette har Forf. ogsaa gjort; dog er Traadene, der peger mod Syd, blevet undersøgt grundigere end de mange, skulte Traade, der peger mod Nord og Øst.

Først bringer Forf. en Oversigt over Kilderne til og tidligere Arbejder over Tønder Bys Historie. Derpaa følger en interessant kronologisk ordnet Tidstavle over Tiden fra 1017 til 1627. Det første Hovedafsnit giver en egns- og tidshistorisk Baggrund for Byens Oprindelse. Slesvig dukker frem af den forhistoriske Tids usikre Formodninger ved den historiske Tids Begyndelse omkring 800 som en dansk Landsdel paa Herreds- og Sysselinddeling indtil Ejderens Grænseskove og -sumpe; kun mod Vest fik Landsdelen et frisisk Bebyggelsesomraade, der ikke blev regnet med ind under Sysseлиндdelingen, men betegnedes som »Utland«. Af de tre Sysler mellem Kongeaa og Ejder ud-

viklede sig i Tidens Løb Hertugdømmet Slesvig. Hermed bannes Vejen for en nedertysk Kulturbølge, der — understøttet af en Syd paa orienteret Hertugslægt — sendte nedertysktalende Købmænd og Haandværkere op til Landsdelens opstaaende Byer. Forf. betoner Muligheden af, at Hertug Abel i Aaret 1243 har belenet Tønder med lybsk Ret for at styrke denne yngre Bosættelses nedertyske Element mod Konkurrencen fra det ældre biskoppelig danske Møgeltønder for paa den Maade sammen med sine lybske Forbundsfæller at foretage et Skaktræk mod sin kongelige Broder. Tønder Byret indtager nemlig en Særstilling sammenlignet med Købstadretterne for Flensborg (1294), Haderslev (1292) og Aabenraa (1335), der er afhængig af Slesvig Byret (fra o. 1150), og jyske Lov (1241). Paa lybsk-nedertysk Indflydelse tyder ogsaa det gamle Tønders Gavlhuse, dets »Staven«-forfatning*) og dets Bysegl. Fyrstevilje og hanseatisk merkantil Driftighed har saaledes i Aaret 1243 staaet Faddere ved Tønders Opnaaelse af den attraaede Købstadret.

Det næste Hovedafsnit indeholder en indgaaende Fremstilling af Byens Skæbne under Hertugernes og Landsherrernes Kampe og de gentagne Delinger af Hertugdømmet. Ved Hjælp af et uhyre stort Kildemateriale har Forf. formaaet at lade det middelalderlige Liv i Tønder By og Borg træde klart frem for Læserens Øjne: Vi ser, hvorledes Byen trods sin Stilling som Stridsæble mellem Konge- og Hertugmagt vokser og udnytter sine Privilegier, hvorledes Borgen spiller en stor Rolle under disse evindelige Broderkrige, hvorledes Livet leves til Hverdag og til Fæst, under Krig og i Fredstider, i Byen og paa Slottet.

Det tredje Hovedafsnit bringer en paa Enkeltheder meget rig Beskrivelse af det gamle Tønders Byplan og Bybillede og af dets Bymark og Bykog. Vi ser den gamle By for os med dens ældre Træhuse og Straatage, der lidt efter lidt afløstes af Bindingsværkshuse og de endnu finere og dyrere Stenhuse med

*) Sprogligt set tyder Stavnsinddelingen snarere paa dansk og frisisk Indflydelse end paa nedertysk. Smgl. hermed den historiske Indvending i Anmeldelsens II. Del.

Tegltag, vi ser, hvorledes Byen — den Gang i umiddelbar Nærhed af det urolige Vesterhav — har lidt under Oversvømmelser og Ildsvaader, vi ser hvorledes Patricierhusets Ydre og Indre saa ud, vi stiger ned i Kældervælvinger, op ad Fortrappen, ind i Trappegange og Forstuen, videre ind i »Dørns« og »Pesel« med dets rige og digre Udstyr og ser tilsidst, hvad 1. Sal og Loftet oven paa og Stalden ud til Gaarden rummer. Vi læser om Vanskelighederne med at skaffe ordentligt Drikkevand, om de uhumske Gader, om Svinenes og de herreløse Hundes Hærgen i Gaderne og paa Kirkegaarden og om »Lygtebærernes« Hornlanterne, der skulde lyse for Borgerne under deres natlige Færden i den mørke By. Vi følger Borgerne under deres Handel og Vandel i Byen og paa Vandring ud til Byfælleden, hvor Kreaturerne græssede, og til de enkelte Jordlodder, hvor Høsten modnedes; thi dengang var Borgeren jo ogsaa noget af en Bonde, der gennem Kvægavl og Agerdyrkning skaffede Naturalier til sin store Husstand.

Det fjerde og afsluttende Hovedafsnit handler om Byens Retsvæsen og Forvaltning, om Kirke, Fattigpleje og Skole, om Handel og Haandværk, om Sundhedsvæsen og Befolkningstilvækst, om Klædedragt og Sæd og Skik, om Fællesskab og Selskabelighed og om Dannelse, Sprog og folkelige Ejendommeligheder. —

Tønders lybske Byret fra 1243 er affattet paa Latin — en meget naturlig Kendsgerning, da Tønder paa hin Tid har været en overvejende dansk Bebyggelse, selv om man har haft frisiske og nedertyske Befolkningselementer. En senere nedertysk Oversættelse af Byretten, der vilde være naturlig under Nedertyskernes Fremtrængen i Hertugdømmet, kan være gaaet til Grunde under Byens Brand i 1517; thi først fra Tiden omkring 1520 findes en nedertysk Oversættelse af Byretten. Tønder fik gennem sin Ophøjelse til Købstad sin egen Forvaltning og sit eget Retsvæsen — dog under Landsherrens Overtilsyn, der udøvedes af Landsherrens »advocatus« eller Foged, vistnok Borghøvedsmanden. Borgernes Repræsentanter kaldes som

i Lybæk Consuler eller Raadmænd, mens de omkring 1243 i Slesvig By, Flensborg og Ribe endnu kaldtes Oldermænd, Seniores eller Senatores; først efter 1250 kaldes de ogsaa der Raadmænd.

Omkring 1300 finder vi foruden Borgfogeden ogsaa den under ham staaende Byfoged. Indtil 1400 forbliver advocatus den fælles Betegnelse for alle kongelige Embedsmænd lige op til Borghøvedsmanden. I Løbet af 1400-Tallet bliver Borgfogeden Lensmand eller Amtmand og faar mindre og mindre at gøre med Byens Anliggender — især efter at den havde faaet en Borgmester — idet han overlader det til sin Borg- eller Amtsskriver at føre Regnskab med de landsherrelige Indtægter fra Byen. Paa denne Maade glider flere Rettigheder bl. a. Domsmyndigheden mere og mere over til Byraadet. Fra omkring 1600 optræder Fogeden som offentlig Anklager, naar Privatklageren mangler. Derpaa følger en Fremstilling af de haarde og grusomme Straffe, som man idømte for Tyveri, Ægteskabsbrud, Mord og Trolddom. Retsvæsenet stod endnu i Pinebænkens Tegn. Et meget vigtigt Embede for Forretningsgangen indenfor Rets- og Forvaltningsvæsenet indehavdes al Byskriveren; under ham sorterede Stadsmusikanten, Fattigfogeden, Bytjenerne og Bødden med sine Rakkerkarle.

Det følgende Underafsnit fortæller om Tønders Kirke og Klostre i den katolske Tid, om middelalderlig Mirakeltro og Afladshandel, om Reformationens Gennemførelse i Tønder, om Hospitalet og Fattigplejen og om Skolevæsenet — baade om »Skrive- og Regneskolen« og Latinskolen. Kirke- og Skolesproget var nedertysk, kun Froprædiken var paa Dansk, først 1729 fik Landsognet en dansk Præst, men dansk Salmesang ved den danske Froprædiken indførtes først ved kgl. Reskript af 20. 1. 1801. Om dansksproget Undervisning hører vi kun engang, idet Raadet i 1614 tillod en Johann Ketelsen at undervise indtil 10 Dreng i Regning og Skrivning i sit Hjem.

En af Bysamfundets vigtigste Opgaver var Handelen. Købmandsstanden i Tønder var derfor den førende Stand, der vidste

at udnytte de gunstige Konjunkturer, som Prisstigningen paa Naturalierne og Forbindelsen med det hollandske Verdensmarked muliggjorde. De egentlige Torvedage og de store Markeder, der i den katolske Tid var blevet henlagt til Helgendagene, blev tidlig Begivenheder, der satte sit Præg paa Byen. Fiske- og især Studehandelen kom meget tidlig til at spille en stor Rolle for Byen, ofte i Samarbejde eller Konkurrence med Købmændene i Ribe og Flensborg. Ogsaa Kornhandelen var af stort Omfang. Desværre krævede Handelen paa Holland og England en Omladning, da Vidaaen ind til Tønder kun kunde besejles af Pramme og mindre Skibe. — Livet indenfor Haandværkerstanden prægedes af Lavsvæsenet.

I Middelalderen var Lægekunsten blevet udøvet af Gejstlige; først efter Reformationen fandtes der studerte Læger i Tønder, der dog kun tog sig af indre Sygdomme. Operationerne overlodes til Saarlægerne og Bartskærerne. Rig Lægevisdom levede ogsaa i de nedarvede Hjemmeraad. Farsot og anden Sygdom var Hjemsøgelser fra Gud, som maatte bæres med Taalmod. Først den 25. Sept. 1623 fik Tønder sit første Apotekerprivilegium. M. H. t. Byens Indbyggerantal i det 16. Aarh. maa man nøjes med Formodninger, ifølge Forf. kan man for Aaret 1537 regne med 1200 og for Aaret 1600 med ca. 1800 Indbyggere.

De gode Konjunkturer i 1500-Tallet førte indenfor de velhavende Borgerkredse i Tønder en Hang til Luksus i Klædedragt og Mad og Drikke med sig, som landsherrelige Forordninger forgæves forsøgte at dæmme op for. Epitaferne i Kirken viser os endnu Tidens fine Mands- og Kvindedragter. Den vidtberejste Tønder Købmand lod sig ikke gaa paa af Landadelens mere eller mindre indbildske og stridige Repræsentanter, der sammen med Købmændene havde Eneretten til Opkøb, Salg og Eksport af staldfedede Stude. Trods denne Modsætning forekom der dog selskabelig Omgang mellem Adelige og Byens førende Patricierslægter. Købmandsgildet fejrede sine Hovedfester ved Fastelavn og St. Hans, Fester, hvor der ikke

sparedes paa Mad og Drikke, og hvor Deltagerne med Lyst deltog i Ringridning og Papagøjeskydning. Ogsaa Dansen traadtes trods gentagne Forbud med stor Lidenskabelighed.

Sprogligt set har Tønder iflg. Forfatterens Mening paa den Tid været tvesproget: dansk- og nedertysktalende. Netop omkring 1600 har Nedertyskens Blomstringstid naaet sit Højdepunkt. Forf. betoner, at Dansk, Frisisk og Nedertysk har levet ved Siden af hinanden i Tønder lige fra Byens Grundlæggelse, dog med Dansk som den brede Strøm — bortset fra ovennævnte Blomstring af Nedertysken omkring 1600. Selvfølgelig kan man — skriver Forf. — ikke udfra Skriftstykker — thi hverken Dansk eller Frisisk var Skriftsprog i Tønder — slutte til Styrkeforholdet mellem Dansk og Nedertysk; men Nedertysk har ikke nøjedes med at være et dominerende død t Papirsprog, men har ogsaa været et levende Talesprog, der sammen med Dansk — i mindre Grad Frisisk — taltes eller forstodes af Byens Borgere. Cl. Eskildsens Benægtelse af Nedertysk som stedgroet Talesprog i Tønder afvises derfor af Forf.

Først Højtyskens Fremtrængen som Skriftsprog i Tiden før og efter 1600 dæmmede op for det fremtrængende Nedertysk, idet det fornemme nedertyske Kultur- og Skriftsprog, der var trængt ind som Forvaltnings-, Rets-, Kirke- og Handelssprog i Tønder, nu blev skubbet til Side af sin højtyske Søster og degraderet til en folkelig Mundart ved Siden af det gamle stedgroede danske Folkemaal, der i Løbet af den kommende Tid næsten fordrev Plattysken. Højtysken formaaede dengang ikke at indtage Nedertyskens Stilling som Folkesprog ved Siden af Tønder Dansk. Dermed slutter Forf. sin Fremstilling af Tønders »gyldne« Tidsperiode.

Som Tillæg bringes en Liste over Embedsindehavere i Byens og Amtets Tjeneste indtil ca. 1620, samt en Fortegnelse over førende Slægter i Tønder i Tiden fra 1500 til ca. 1650. Værket slutter med et righoldigt Sted-, Person- og Sageregister.

Dr. Andresens Arbejde viser os en Hjemstavnsforsker, som vore tyske Naboer kan været stolte over at eje. Hans Værk er

præget af Grundighed og indgaaende Kendskab til Kilderne; det vidner om Flid og faglig Dygtighed. Men hvad der for os danske Slesvigere og for os Danske er det mest betydningsfulde: man møder hos ham Saglighed, Upartiskhed og Trang til ogsaa at give Modparten sit — et Forhold, der giver et Bevis paa, at historisk og sproglig Forskning i et Grænseland ikke behøver at have den polemiske Brod, som desværre præger mange af Fortidens Arbejder over slesvigske Emner. Selvfølgelig kan man ikke undgaa at mærke, at Forf.s Sympati er paa tysk Side — men han gør det paa en Maade, der ikke virker udæskende eller saarende paa Modpartens Følelser. Han er én af dem, der viser, at man i et Grænseland og i videnskabelig Sys-sel med Grænselandsproblemer paa samme Tid kan være med til at virke for sit Folk og til at bane Vej og bygge Bro mellem Nabofolk.

Kildematerialet gør det lettere at skrive en Tønder Byhistorie udfra et tysk Sympatistandpunkt end fra et dansk. Dette betyder ikke nogensomhelst Indrømmelse fra dansk Side, men blot en Konstatering af de foreliggende Kendsgerninger. Tønders Historie fra 1243 til 1628 viser os en By indenfor det gamle danske Rige, hvor det nedertyske Hansasprog formaaede at trænge ind og forhindre Opstaaelsen af et Skriftsprog, der svarede til Byens og Omegnens danske Folkemaal. Dynastisk Egoisme og Separatisme formaaede i Samvirke med Indvandring af nedertyske Købmænd, Haandværkere og hertugelige Embedsmænd at give det middelalderlige Tønder et stærkt lybsk-nedertysk Præg. Paa den Maade deler Tønder Skæbne med Slesvig By, hvor Nedertysk meget tidlig sejrede over Dansk, med Flensborg, hvor Kampen blev meget sejgere, og med Aabenraa og Haderslev, hvor dansk Bymaal gennem hele Middelalderen har formaaet at bevare sin Stilling som det ganske overvejende folkelige Talesprog. Nedertyskens Historie og Skæbne i Tønder kan vistnok i korte Træk opridses paa følgende Maade: Som Byens officielle Skrift- og Kultursprog og som Sprog for den »finere« Ende af en privilegeret, af ne-

dertysk Indvandring stærkt præget Købmands- og Haandværkerstand, har Nedertysk i Middelalderen formaaet at skabe sig en Stilling som det fine Talesprog, der taltes af de førende Familier og blev forstaaet af mange, mens det gamle danske Bymaal er blevet benyttet af de jævne Købmænd og Haandværkere samt af Tyendets store Flok og forstaaet af mange andre. Det virkelige Styrkeforhold kan ikke fastslaaes; dog bør man ved Bedømmelsen huske Stednavnenes danske Sprog i Tønder. Tønder har altsaa været en mere eller mindre tvesproget By i rent dansk Sprog-omraade. Kun det officielle nedertyske Sprog forbandt det med de sydlige Egne. Nedertysk førte derfor en Forposttilværelse i Tønder, et Forhold, der traadte klart frem, da Højtysken omkring 1600 blev Skriftsprog indenfor Retsvæsen, Forvaltning, Skole og Kirke og de dannedes Talesprog. Den Slags Modgang, Bagangreb eller Vinterkulde formaaede det nedertyske Talesprog, der indtil nu havde ført en privilegeret Tilværelse under det nedertyske Skriftsprogs Drivhustag, ikke at yde Modstand imod, Nedertysk og dansk Talesprog kom nu til at tage Livtag i aaben Mark under andre Betingelser. Dette har ført til, at Nedertysk eller Plattysk i Løbet af 1700-Tallet blev trængt mere og mere tilbage, mens Dansk tilbageerobrede tabt Terræn; thi Højtysk formaaede ikke at blive et virkeligt folkeligt Talesprog. I Slutningen af 1800-Tallet taltes der næsten ikke Plattysk i Tønder. — Tønder By danner paa denne Maade et interessant Modstykke til Flensborg, hvor Nedertysk endte som Sejrherre over det danske Bymaal.

Andresens Arbejde er det vigtigste Bidrag til Forstaaelsen af Tønder Bys middelalderlige Historie og Sprogforhold, der findes. Ingen fremtidig tønderisk Lokalhistoriker vil komme uden om det. Det er et Værk, der vil blive staaende. Tønder Bys danske og tyske Borgere kan i Fællesskab være taknemlig for den dygtige Forsker.

Karl N. Bock.

II.

Ludwig Andresen, som nu har udgivet første bind af sin Tønder bys historie, er født i Tønder. Igennem en lang aarrække har han virket som lærer i Kiel, samtidig med at han indgaaende studerede sin fødebys og hertugdømmet Slesvigs historie. Frugten af disse studier er blevet en lang række værdifulde arbejder, der har skaffet Ludwig Andresen æresdokortitlen ved universitetet i Kiel og vundet ham baade i Tyskland og Danmark et navn som en lærd, indsigtssrig og roligt dømmende historiker.

Den, der søger oplysning om Tønder bys historie, vil meget sjældent søge forgæves i denne bog. Der gives en indgaaende fremstilling af Tønder slots historie, og selve byens mangfoldige forhold skildres udførligt og udtømmende. Sproget er roligt og klart. De mange detaljer tynger ikke fremstillingen, selv om de hyppige plattyske citater maaske kan volde en del læsere lidt vanskelighed. Undertiden kan skildringen faa en næsten dramatisk spænding eller blive præget af en uhyggelig realisme, som naar hekseprocesserne eller de pinlige forhør i torturkamret skildres i al sin grusomhed og umenneskelighed. En saadan skildring vil næppe for dette tidsrums vedkommende kunne gives for nogen anden nordslesvigsk by, thi den kilde, som gør det muligt, og som Andresen utrætteligt øser af — retsprotokollerne — begynder betydeligt senere i Aabenraa og Haderslev og mangler næsten fuldstændigt fra Sønderborg.

Der er ingen tvivl om, at Andresen ønsker at være objektiv, at skildre forholdet mellem dansk og tysk saa roligt som muligt. Men dette udelukker naturligvis ikke, at man fra dansk side paa enkelte punkter maa se anderledes paa de historiske forhold end han. Historieforskning og historieskrivning er nu engang ikke blot og bar opremsning af kendsgerninger. Forskeren maa ud fra de fastslaaede fakta drage sine slutninger; der maa, som en svensk historiker engang har udtrykt det, falde ham noget ind. Han maa give noget af sit eget. Hans værk maa ikke blot være analyse, ogsaa syntese. Naar man indrømmer

dette, maa man ogsaa gøre sig klart, at ethvert historisk forskerarbejde faar — og skal have — et personligt præg. Objektivitet bliver nok maalet, men det uopnaaelige maal, thi skal det naaes, bliver arbejdet ikke forskning, men samlerværk. Det er klart, at dette personlige præg ikke mindst faar sin betydning i et grænseland, hvor nationale forhold skal skildres. Thi en dansk og tysk forsker vil altid se forskelligt paa mange historiske kendsgerninger. Og forskellen bliver ikke mindre, hvor det er fjerne tider, der skildres. Dette kunde synes underligt, men har sin naturlige forklaring deri, at kildematerialet fra denne tid er meget knapt; skal der her findes sammenhæng og forklaring i de historiske begivenheders forløb og aarsagsrække, bliver det i højere grad end i en senere tid nødvendigt at bygge paa hypoteser — det personlige skøn faar et større spillerum.

Det er selvfølgelig ikke muligt her at gennemgaa de punkter, paa hvilke der er uenighed i opfattelsen. En almindelig indvending kan der være grund til at fremkomme med. For den, der kender forholdene i danske købstæder, er der bortset fra enkelte punkter — det tyske skriftsprog, den lybske ret og lignende — meget ringe forskel mellem denne vestslesvigske by og de fleste danske byer. Dr. Andresen drager ofte sammenligning mellem Tønder og forholdene mod syd, mens danske forhold meget sjældent benyttes til belysning af de historiske tilstande. Som de historiske forhold nu engang er, skulde det synes naturligere at vende blikket nordpaa end sydpaa. I hvert tilfælde kan der ingen tvivl være om, at fremstillingen derved paa enkelte punkter kunde have faaet et dybere perspektiv, og smaa fejltagelser kunde have været undgaaet. Iøvrigt er denne indvending ikke speciel for Dr. Andresen. Tværtimod, den gælder i meget højere Grad mange andre tyske forfattere, og omvendt iøvrigt ogsaa en del danske. Rent praktisk er der selvfølgelig ogsaa mange vanskeligheder i vejen for at erhverve et dybt og indgaaende kendskab til et andet lands forhold.

Paa et punkt vilde en jævnførelse med forholdene i de an-

dre sønderjyske byer og de kongerigske købstæder have været særlig frugtbar. Dr. Andresen mener, at Tønder er en koloni, anlagt af nedertyske kolonister. Som en af de vægtigste begrundelser herfor anføres stavnsinddelingen: byens grund var delt i 120 lige store dele, stavne, hvorpaa stavnehusene stod. Mark- og græsningsrettigheder, visse skatter m. m. fordeltes efter stavne. Disse kunde ikke deles, og der var en uløselig forbindelse mellem bygrunden og markjorden. Dette forhold er dog ikke noget særegent for Tønder. Lignende inddelinger findes ogsaa andre steder baade i Nordslesvig og det øvrige Danmark. I Aabenraa var forholdene næsten ligesom i Tønder. Ogsaa her var der 120 stavne, og hver af disse havde visse markrettigheder, var skatteobjekt paa samme maade som i Tønder.¹⁾ Paa grund af den næsten fuldstændige tilintetgørelse af byens arkivalier ved branden i 1610 kendes forholdene først fra det 17. aarhundrede, da inddelingen allerede synes at være ved at være i opløsning, for eksempel var stavnene delbare i modsætning til, hvad tilfældet var i Tønder.

Der kan ikke være tvivl om, at der i mange af de ældre danske købstæder har været en inddeling af lignende art som den i Tønder, selvom vi paa grund af den stærkere udvikling her kun kender den, da den mere eller mindre var kommet i opløsning. I Horsens var bymarken delt i »gaards avl« eller »gaards ejer«, som oprindeligt synes at have hørt til gaardene i byen.²⁾ I Nykøbing Mors var der »ejendomme«, og gaardene i byen og jorderne paa bymarken fulgtes ad.³⁾ Ogsaa i Kolding var der en vis forbindelse mellem markjorden og gaarden i byen.⁴⁾ I Randers tales der i forbindelse med bymarken om »fuld

¹⁾ Aabenraa byarkiv nr. 260 (stavneregistre), nr. 183 (vilkaarshrev 1697, paragraf 1: ».... dass nach dem alte herkommen von jedem stauen 2 kühe sollen gegrässet werden«); aktheft: Die Privilegien der Stadt Apenrade I (tingsvidne af 1623, at kun de borgere, »so für volle stauen sitzen«, maatte græsse deres kvæg syd og nord for byen, men ikke indersterne, som bor hos andre); Sønderjydske Aarbøger 1923. 254.

²⁾ O. Fabricius: Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie 291.

³⁾ Chr. Villads Christensen: Nykjøbing paa Mors 98.

⁴⁾ Danske Vider og Vedtægter II 419.

redselsgaard«. Der skulde være een ager i hver vang til hver gaard, og gaardene maatte ikke deles ved arv.⁵⁾ Ogsaa her synes udtrykkene naturligt at maatte fortolkes saaledes, at der oprindeligt var forbindelse mellem byens huse og enhederne af bymarken. I Vejle var bymarken delt i »ejendomme over Vejle skov og mark«. I det 17. aarhundrede var der ingen forbindelse mellem ejendommene og gaardene inde i byen, men forskellige ting tyder paa, at det modsatte har været tilfældet i ældre tid. I 1513 tales saaledes om en del marker, som borgerne havde købt »til deres ejendom og gaarde«, og i 1554 bruges udtrykket redselsgaarde. I samme retning tyder det, naar flere af »ejendommene« udtrykkelig siges at ligge i en af byens fire fjerdinge.⁶⁾

Antallet af inddelingsenheder i de forskellige byer har det kun i enkelte tilfælde været muligt at fastslaa. I Horsens var der 1618: 179½, 1687: 197½ og 1753: 200 »gaardsejer«.⁷⁾ Hvad det oprindelige tal har været, oplyser disse tal intet om. I Ribe var bymarken delt i 243 andele, hvoraf hvert hus i byen, som tilhørte en borger, fik sin andel.⁸⁾ Vi møder her, kunde det synes, 120 tallet ganget med to. I Vejle var der 124 »ejendomme«. Antagelig er det ogsaa her 120 tallet, som gaar igen.⁹⁾

Købstædernes landbrug er et hidtil ubehandlet Problem i dansk historie. Hvad der her har kunnet oplyses, er kun lidt og tilfældigt. Men der kan dog næppe herske tvivl om, at i mange af de kongerigske byer, har der med hensyn til bymarken og bygrunden hersket en inddeling af ganske tilsvarende art som den i Tønder. Betegnelsen stavns bruges ikke nord for Kongeaaen, derimod i Aabenraa. Men navnet siger selvfølgelig intet. Iøvrigt er stavns jo et almindeligt dansk ord, som netop har en betydning, der passer godt til den i Tønder, og det tyske

⁵⁾ Danske Vider og Vedtægter III 346, 349, 358; Stadfeldt: Beskrivelse over Randers Købsted 34, 365.

⁶⁾ Vejle Amts Aarbøger 1933. 138 ff.

⁷⁾ Fabricius: anf. sted 291.

⁸⁾ Kinch: Ribe Byes Historie og Beskrivelse II 877.

⁹⁾ Vejle Amts Aarbøger 1933. 144.

og frisiske ord maa muligvis afledes af det danske ord.¹⁰⁾ Vi finder intet sted — bortset fra Aabenraa — forholdene saa udpræget som i Tønder, men inddelingen af bymarken i visse enheder, forbindelsen mellem disse og byens gaarde er sikker nok, og tallet 120 — det store hundrede¹¹⁾ — møder vi baade i Aabenraa og Vejle, muligvis ogsaa i Ribe.

Naar man tager dette i betragtning, synes det ikke at være muligt at fremføre den tønderske stavninddeling som bevis for, at Tønder er en nedertysk grundlæggelse. Og hermed, forekommer det mig, maa hele hypotesen falde. De andre forhold, der skal begrunde den, er langt fra overbevisende, og forskellige ting kan fremføres, som tyder derimod.

Et andet omraade, paa hvilket forfatterens anskuelser ikke synes at være overbevisende, er med hensyn til befolkningens sprog. Dr. Andresen mener, at omkring 1600 spillede nedertysk en fremherskende rolle: »Plattdeutsch ist hier durchaus Volkssprache gewesen neben dem schleswigschen Dänisch und zwar die führende« (side 256). Paastanden er meget absolut, men lader sig dog næppe bevise. Det kan ikke omdiskuteret, at skriftsproget i Tønder paa denne tid afgjort var tysk. Det var ogsaa for de fleste af borgerne kirke- og skolesprog. Der kan derfor ikke være tvivl om, at byens indbyggere i modsætning til de nordslesvigske bønder — baade kunde skrive og tale plattysk. Men det afgørende bliver selvfølgelig, hvilket sprog der var det daglige samtalesprog. I de andre nordslesvigske byer var det utvivlsomt dansk — stærke vidnesbyrd herom haves især fra Aabenraa — men det er selvfølgelig muligt, at Tønder her kan have indtaget en særstilling. Den var jo altid i alleregentligste forstand en grænseby, liggende hvor frisk og dansk folkeomraade mødes, og med et stærkere tysk islet end de øvrige byer i Nordslesvig. Men trods alt dette er

¹⁰⁾ Mensing; Schl.-Holst. Wörterbuch IV 813.

¹¹⁾ Jeg er tilbøjelig til ligesom Dr. Andresen at mene, at tallet 120 maaske ikke er helt tilfældigt, at der virkelig kan være tale om et storhundrede. Det vil dog føre for vidt her at komme ind paa hele dette problem, som i høj grad trænger til en dybtgaaende analyse.

paastanden om det plattyske sprogs dominieren dog næppe rigtig. Det mest afgørende bevis for, at dansk igennem tiderne har været det almindelige talesprog, findes i stednavnene. Saa at sige alle er de danske.¹²⁾ En del af dem, som af Andresen fremhæves som nedertyske eller frisiske, maa ogsaa naturligt opfattes som danske. Det gælder det første led i Horsfenne (hors er gl. dansk for hest), »Goldenheim« nævnes i kilderne som oftest »Gyldenhem«, altsaa sammensat med gylden, »Stremel« er jo et almindeligt dansk ord strimmel, »Lusborg« kan i analogi med andre lignende udtryk tolkes som en sammensætning af borg og dyrenavnet lus, i »Stackstoft« findes enten ordet stak eller et personnavn. Mader og blokke bruges ligesaa vel paa dansk som paa plattysk. Enhver, der har det ringeste kendskab til dansk landbrugshistorie, vil være fortrolig med dem. De faa stednævne, der er af udansk oprindelse, angaar især de særlige forhold i forbindelse med marsken. Da friserne paa dette omraade saa absolut var dominerende, er det naturligt, at man har overtaget en del udtryk fra dem.

Men foruden stednavnene taler ogsaa en del andre forhold mod det plattyske sprogs store betydning. Forfatteren fremfører selv en del ting, som tyder i denne retning. Det er maa-ske mindre væsentligt, naar den senere generalsuperintendent Jacob Fabricius fortæller, at da han som femaarig kom fra Tønder til Rendsborg, kunde han »kein teutsch wort reden, ohne was gebete und gesenge waren« (side 179). Forklaringen er dog næppe udelukkende den, at han i saa høj grad var henvist til tjenestefolkene. Hvis plattysk virkelig har haft en saa dominerende stilling, synes det mærkeligt, at det forsvandt. Forfatteren begrunder det med følgende ord: »Hörte das Volk nicht mehr den Lautklang und die Vokabeln des ihm vertrauten, volksechten Niederdeutschen von der Kanzel, im Gericht und in der Amtsstube, so verlor dieses bald auch an Klang und Gebrauch im Alltag« (side 262). Begrundelsen kan maa-

¹²⁾ Andresens fortegnelse side 105, Sønderjyske Stednavne III 1 ff.

ske ved første øjekast synes overbevisende, men ved nærmere eftertanke næppe. Thi dansk har jo i de nordslesvigske byer igennem aarhundreder haft den samme stilling, som Dr. Andresen mener, at det plattyske fik i løbet af det 17. aarhundrede. Men alligevel levede det videre ude i den store befolkning uden at lide derved. Rent og stærkt lyder det idag i alle de nordslesvigske købstæder, mens plattysk ikke tales noget steds. Forklaringen synes kun at kunne være den, at i modsætning til dansk var plattysk i det væsentlige et skriftsprog, der som almindeligt talesprog kun benyttedes af nogle af embedsmændene, og maaske af enkelte af overklassen eller de ganske faa, der var indvandret sydfra. Plattysk har været forstaaet af næsten alle, talt af faa, mens dansk var og blev — da som nu i 1600 som aarhundreder før — den store og brede befolknings almindelige dagligmaal. Iøvrigt rekrutteredes befolkningen i Tønder allerede paa denne tid i høj grad fra det dansktalende opland og vel ogsaa til en vis grad fra Jylland, hvilket selvfølgelig maa have medvirket til at styrke det danske sprogs stilling.

De indvendinger, der kan gøres mod bogen, gæder kun ganske enkelte dele af den og især de afsnit, der angaar de nationale forhold. Men paa saa at sige alle de øvrige punkter virker den overbevisende, og der vil næppe her kunne rejses nogen tvivl om forfatterens resultater. Alle, der har interesse for sønderjysk historie — ikke mindst sønderjysk købstadshistorie — vil hilse bogen med glæde som et af de værdifuldeste arbejder i sin art. Sammenlignet med, hvad der ellers ofte præsteres i købstadmonografier — det gælder ogsaa danske — ligger denne afgjort i et plan for sig. Man maa kun haabe, at det snart kan lykkes forfatteren at faa arbejdet fuldført.

Johan Hvidtfeldt.

Wanda Oesau:

Schleswig-Holsteins Grønlandfahrt auf Walfischfang und Robbensschlag vom 17.-19. Jahrhundert.

Verlag J. J. Augustin, Glückstadt.

At Hertugdømmerne Slesvig og Holstein var ivrigt med i Grønlandsfarten i det 17.—19. Aarhundrede, har man jo længe godt nok vidst, men nogen udførlig Oplysning om det har man ikke haft. De Oplysninger, man havde i den Henseende, var spredte og tilfældige. Man vidste, for at nævne et nærliggende Eksempel, at Rømø omkring ved 1770 havde haft 40 Kommandører, men ikke om de alle var i Virksomhed. Man kendte ogsaa Antallet paa dem fra Rømø, der i 1777 drog ud »til Grønlands«, og de mange, der det Aar forliste deroppe. Nu har Frk. Wanda Oesau i Glückstadt, selv Efterkommer af en Grønlandfarerfamilie, paataget sig det brydsomme Arbejde at søge Oplysning om Hertugdømmernes Deltagelse i Grønlandsfarten.

Hendes Bog om det er bleven et omfangsrigt Værk paa 316 store Sider (Kvartformat) og desuden over et halvt Hundrede Sider Kunstrykpapir med henved hundrede udmærkede Billeder.

Den By i Hertugdømmerne, der først tog fat paa Grønlandsfarten, var Christian IV's unge Havnestad Glückstadt. Det var vel nok det nærliggende Hamborgs Eksempel, der æggede den til det. Hvornaar Hamborg tog fat paa Grønlandsfarten, vides vist ikke. Wanda Oesau nævner ikke noget Tal i den Henseende, men kun, at Byen 1669 havde 37 Grønlandsfarere. Et Par Aar efter det sidst nævnte Aarstal sendte Glückstadt det første Skib til Grønland. Nogen stor Flaade naaede den ikke til at udsende. Dens største Antal udgik i 1818, og det var kun 17 Skibe.

Større Betydning fik Altona i den Henseende. Den meldte sig, saa vidt vides, først 1685 som Deltager i denne vanskelige og

farefulde Fart. I mange Aar havde den 2—9 Skibe paa Grønlandsfart. Det sidstnævnte Antal opnaaedes i 1788 og holdt sig paa det indtil 1796 for saa at stige med et eller to Skibe, indtil den engelske Blokade i 1803 standsede denne Fart, der efter Fredsslutningen 1814 kun til Dels kom i Gang igen og helt hørte op i 1837.

Mange andre Havnebyer prøvede Lykken i Grønland, saaledes nede ved Elbens Udløb endnu Itzehoe, Kollmar, Uetersen, Elmshorn, Beidenfleth og Brunsbüttel. Paa Østersøkysten prøvede ogsaa Kiel Lykken, dog kun med ét Skib og kun fra 1847—54.

Paa slesvigsk Omraade var det en Østersøhavn, nemlig Flensborg, der var den førende. Den drev Grønlandsfarten i 144 Aar, fra 1719—1863. Sin bedste Tid havde den flensborgske Grønlandsfart fra 1832—1860. I Trediverne udsendtes hvert Aar 4—7 Skibe, i Fyrterne 7—9, i Halvtredserne 7—8. 1863 gik kun to flensborgske Skibe, »Tidselholt« og »Genius«, til Grønland. Ingen af dem fangede noget videre, og paa Hjemvejen var »Genius« ude for en slem Ulykke, idet dets Krudtbeholdning eksploderede og dræbte Kaptejnen og 8 Mand. Dermed var Flensborgs Grønlandsfart forbi.

Aabenraa, Sønderborg, Slesvig og Eckernförde skal ogsaa have gjort Forsøg paa Grønlandsfart, dog uden saa meget Held, at der har været Spor at finde af det.

Stort anderledes er det ikke med nogle af de slesvigske Vesterhavshavnestæder. Frederikstad var tidlig paa Færde. Den synes endog at have været ude om at faa Lov til Grønlandsfart en hel Menneskealder før Glückstadt, uden at der dog kom noget ud af det.

I Husum blev der 1699 gjort et Forsøg med tre Skibe, der dog snart svandt ind til et. 1722 hørte ogsaa det op. Stort bedre gik det ikke i Tønning.

Den af de slesvigske Vestkystbyer, der drev det videst, var nok Tønder. Det var ikke store Skibe, denne By udsendte. Den begyndte 1730 med 7¹/₂ Gallioter, hvis Antal dog snart svandt ind til 3 og 1769 og 70 til et for derefter helt at ophøre.

Af Vesterhavssøerne var det egentlig kun Før, der gjorde Forsøg paa selv at tage Del i Grönlandsfarten med egne Skibe. Af stor Betydning blev det dog ikke. Derimod fik Grönlandsfarerne i Hamborg, Altona, Flensborg saavel som de fra Holland en stor Del af deres Besætninger fra Amrum, Før, Sild og Rømø samt en hel Række af de smaa Halliger. Det har man jo længe vidst, men Wanda Oesau har opsporet mange Enkeltheder ved den Folkevandring, der Aar efter Aar fandt Sted fra de ensomt beliggende Øer til de travle Byer og fra dem op til de øde Ismarker og tilbage igen. Og hun har opsporet og afbildet mange Genstande, som disse Øboere førte med sig hjem, og som deres Efterkommere endnu værner om. Af Værdi er det ikke mindre for alle, der sysler med en af disse Egnes Historie, at hun giver en Mængde Oplysninger om Handel og Haandværk, der stod i Forbindelse med disse Rejser. De mange Lister over Navne paa Besætninger kan godt virke trættende paa den almindelige Læser, men vil vist tit blive en Guldgrube for dem, der er paa Jagt efter deres Olde- eller Tipoldeforældres Navne, mens vi andre jo endelig kan slaa dem over indtil vi en Dag bliver fanget af et Navn, der kræver Forklaring eller paa en eller anden mærkelig Maade synes at staa i Forbindelse med et Forhold, man i Forvejen vidste lidt — men ogsaa kun lidt — om.

Alt i alt er det et værdifuldt Arbejde. Frk. Oesau med Iver og Omhu har nedlagt i sin Bog. Det var at ønske, at et tilsvarende Arbejde blev gjort med Hensyn til Hamborgs Grönlandsfart og ikke mindre med Hensyn til Hollands. Fra baade det ene og det andet vilde der falde Lys over adskilligt vedrørende vore Vesterhavs-Øer og Livet paa dem i de Tider, da de i store Flokke rejste til de Havnebyer, hvorfra de stævnede til Kamp i det ugæstmilde Ishav. Navne har man ganske vist nok af fra hollandsk Side, men hverken Holland eller Hamborg har, saa vidt jeg ved, noget Værk om deres Grönlandsfart, der kan taale Sammenligning med Frk. Oesaus.

Thade Petersen.

Beretning og Regnskab.

Beretning.

Aarsmødet, der paa Grund af Tidsforholdene ikke som bebudet blev afholdt i Vedsted men paa Haderslev Amtsmuseum den 26. Maj, indledes af Formanden, Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen, Tønder, der aflagde følgende Beretning:

»Naturligvis vil vi i dag, som vi plejer ved »Historisk samfund for Sønderjylland«s årsmøder først mindes de medlemmer, døden siden sidst har røvet fra os: Assistent ved redningsvæsenet i København Axel Andersen, dyrlæge Dau i Havnbjerg, Ludvig Petersen, Gramby, Chr. Petersen, Tofum, forstander Breckkjær, Tune, de to pensionerede lærere Schmidt i Gråsten og på Fanø, dommerfuldmægtig Poulsen, Haderslev, journalist Viggo Lausten, Tønder, pastor Axel Holdt, København, og godsinspektør Jerichau, Gram. Deres minde vil vi ære.

Derefter vil jeg gerne med tak og hæder nævne de unge mænd, der den 9. april i år gav deres liv for Danmark og for os uden at kunne afværge den onde tid, der nu er over os:

1. Løjtnant af reserven V. Godtfredsen, faldet ved Værløse;
2. Sekondløjtnant Gustav F. Brodersen fra Blans, faldet ved Værløse, den eneste sønderjyde, der den sørgelige dag gav sit liv for sit land;
3. Sergeant C. H. Vous fra Kædeby, faldet ved Hokkerup;
4. kornet Vesterby fra Ålborg, faldet ved Haderslev; de menige:
5. N. M. Schmidt fra Hoddeskov, faldet ved Haderslev;
6. B. C. Poulsen fra Middelfart, faldet ved Bjergskov;
7. F. P. K. Nielsen fra Fruens Bøge, faldet ved Sønder Hostrup;
8. P. J. Andersen fra Skovsby, faldet ved Bredevad;
9. Poul Søgård fra Odense, faldet ved Bredevad;

10. C. G. Jørgensen fra Søllested, faldet ved Lundtoft-bjerg;
11. O. Hansen fra Bøgeskov ved Videbæk, faldet ved Haderslev;
12. H. Hansen fra Kerteminde, faldet ved Haderslev;
- og 13. J. Jørgensen fra Vilby, faldet ved Kvær.

Desuden dræbtes 3 Overgendarmer ved Padborg: Albert Søren Albertsen, Anders A. Hansen og Johs. P. Birk.

Disse unge danske mænd vil vi også mindes med ære; deres navne skal stå i Historisk samfunds årsberetning og skal mindes i Danmarks historie, men vi skal føre vort arbejde videre for det samme, de satte livet ind for, for vort lands og vort folks frihed.

Der er to mindedage, vi vilde have fremdraget ved særmøder i år, om tiderne havde været blidere, 100 års dagene for A. D. Jørgensens og for Gustav Johannsens fødsel. Den 11. juni 1840 fødtes A. D. Jørgensen i Gråsten. Skønt han døde en menneskealder, før »Historisk samfund for Sønderjylland« blev oprettet, ser vi vor opgave som en fortsættelse af hans gerning. Vi vilde have samlet vore medlemmer i Gråsten på hans 100 års dag, vilde have fremdraget hans gerning og betydning og vilde have lagt en krans ved hans mindesmærke. Nu må vi gå stille; men kransen lægger vi »I taknemmeligt minde fra Historisk samfund for Sønderjylland.«

Vi kan ikke komme til Gustav Johannsens fødeby ved Slien eller til hans grav i Flensborg den 2. august, men vi kan måske endda lægge en krans på den, og vi kan sige herhjemme, at hans gerning ikke er glemt eller vil glemmes. Han mindes som en af »Sønderjydske årbøgers« første udgivere. Hans rige personlighed og frimodige tale i det danske Sønderjyllands tjeneste fylder et smukt blad i vor histories bog.

Ære være også disse to gode mænds minde.

Vort medlemstal er idag 690, en tilgang fra ifjor på 34 og en afgang på 19. Vore bidrag fra stat, Dansk kultursamfund, am-

ter og byer har været uforandrede, og vi bruger gerne lejligheden til at sige tak for dem.

Årsmødet ifjor i Åbenraa fik sit særlige præg ved, at vi kunde lægge det sammen med »Dansk historisk fællesforening«s årsmøde, og ved den vellykkede udflugt, vi til trods for nogle grænsevanskeligheder kunde foretage over Husum, Frederikstad og Slesvig med Danevirke. Det blev utvivlsomt det lodigste møde, Historisk samfund endnu har holdt.

I efteråret 1939 udsendte vi som første bind i en ny række skrifter provst Erik Christensens bog: »Fra min virksomhed i Tønder« og havde den glæde at kunne lade alle vore medlemmer få den som en særlig gave foruden medlemsskriftet »Sønderjydske årbøger«. Så snart tid og ydre forhold tillader det, vil denne række forhåbentlig fortsættes. Der foreligger emne dertil.

Historisk samfunds arbejde med at få registreret og indsamlet arkivalier af historisk værdi har lidt et tab ved Thøste Thøstesens død. Han havde betydelig historisk interesse og sans for at søge til kilderne for sin hjemstavns historie. Ejendommeligt nok var han ikke medlem, men har i sine sidste leveår indsamlet adskillige arkivalier i Haderslev vesteramt.

Landsarkivet har i det sidste år modtaget adskillige værdifulde gaver fra private. Som hjælper ved dets indsamlingsarbejde kan især nævnes museumsinspektør Raben i Sønderborg. Endvidere er værdifulde arkivalier modtaget fra nu afdøde skovrider Mørk Hansen, Pederstrup, frøken Plov, Vejle, Jørgen Iversens enke og Hans Iversen i Svejrup, fru apoteker Meier, Åbenrå (breve til J. P. Junggreen), tidligere sognepræst Carsten Petersen, Åbenrå (samlinger til bogen »Slesvigske præster«). Desuden er arkivets eget indsamlingsarbejde fortsat.

Vi har ikke i år kunnt holde vort møde under de former, vi ønskede og havde planlagt. Også »Historisk samfund for Sønderjyllands« arbejde bliver vanskeligere, men må ikke standses. Vi håber ad åre atter at kunne mødes og fortsætte

vort kulturelt betydningsfulde arbejde som frie danske mennesker i vort eget frie land.«

Regnskabet blev derefter aflagt af Amtslæge Dr. Michelsen, Aabenraa, for Historisk Samfund. Det balancerede med 6330 Kr. Medlemsbidrag havde indbragt 3481 Kr. Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder, fremlagde derpaa Regnskabet for »Sønderjydske Maanedsskrift«. Det balancerede med 4118 Kroner.

Bibliotekar Jakob Petersen, Aabenraa, opfordrede til Trods for Tidens Vanskeligheder alligevel at afholde 100-Aarsfesten i Graasten for A. D. Jørgensen, og der fandt da ogsaa en Drøftelse Sted af dette Forslag.

Til Bestyrelsen genvalgtes Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen, Sparekassedirektør Nis Nissen, Nordborg, og Landsarkivar Frode Gribsvad, Aabenraa. I Stedet for Amtslæge Dr. Michelsen, der ikke ønskede at fortsætte som Kasserer, valgtes Museumsinspektør Neumann, Haderslev. Formanden rettede en varm Tak til Dr. Michelsen for hans Arbejde for Foreningen. Som Revisorer i Stedet for Jakob Petersen og Rektor Mogensén, Aabenraa, der ønskede at fratræde, nyvalgtes Lærer Lauritzen og Kontorassistent Olav Christensen, Haderslev.

Paa Generalforsamlingen besluttede man desuden at afholde næste Aarsmøde i Vester Sottrup.

I Tilslutning til Generalforsamlingen holdt Museumsinspektør Neumann et Lysbilledforedrag om Haderslev Amts Grave i Oldtiden og førte til sidst Deltagerne gennem Museet.

Den 11. Juni afholdtes i Graasten Mindefesten for A. D. Jørgensen. »Dannevirke« af 12. Juni meddeler herom følgende:

Graasten By var i Gaar klædt til Fest, alle Flag vajede i Anledning af Rigsarkivar A. D. Jørgensens Hundredeaarsdag, der mindedes ved en smuk Fest paa »Folkunghus«, hvortil Sprogforeningen havde indbudt.

Der var i Dagens Anledning bleven nedlagt Kranse ved Mindestenen, som er rejst for A. D. Jørgensen paa Hjørnet af Borgergade og Ahlefeldtvej. Der var Kranse fra Graasten Biblio-

tek, Dansk-nordisk Ungdomsforbund, Historisk Samfund for Sønderjylland, fra Rigsarkivet, Danske Samfund i Graasten og Graasten Ungdomsforening.

Festen havde samlet stor Tilslutning. Salen var fyldt og smukt pyntet med Flag og Blomster, paa Scenen stod et Maleri af A. D. Jørgensen kranset med Laurbærblade.

Sprogforeningens Formand, Jakob Petersen, Aabenraa, bød velkommen, medens Historisk Samfunds Formand, Amtslæge Lausten-Thomsen, Tønder, ledede Mødet.

Amtslægen indledede med en smuk Tale, i hvilken han gav en Skildring af A. D. Jørgensen som Opdrager af den Ungdom, Talerens Generation tilhørte. (Se første Artikel i nærværende Halvbind).

Derefter talte Højskoleforstander H. Lund, Rødding, om Hovedtrækkene i A. D. Jørgensens Liv og Gerning. Taleren nævnte de stærke Indtryk, A. D. Jørgensen i Barndoms- og Ungdomstid havde faaet i sit Hjem i Graasten, hvor Sundeveds Danskhed i 40-erne havde stærkt Rod. A. D. Jørgensen var dengang fuldblods Slesviger. Han værdsatte Rigdommen i den tyske Litteratur, men droges mere og mere mod det Danske, idet han dér fandt det, som han savnede i den tyske Litteratur. Han fandt i det Danske saa meget, at han ikke var i Tvivl om, at det var Blodets Røst, der talte.

Forstanderen skildrede, hvorledes Krigen i 1864 og Nederlaget havde ramt A. D. Jørgensen haardt, men ogsaa, hvorledes det blev Anledning til, at han tog vort Folks Forhold op til ny Granskning. Han tvivlede ikke paa, at vi fremdeles havde en Fremtid, men den maatte hvile paa en sanddru Opfattelse af vor Fortid.

A. D. Jørgensen syslede udelukkende med nordisk Historie, især Fædrelandets. Hans Skrifter var en Omvurdering af tilvante Synspunkter, men præget af en stærk Danskhedsfølelse. Tanken om den folkelige Dannelse greb ham, og han var altid den folkelige Højskoles Forsvarer.

Livet igennem følte han sig stærkt knyttet til sine sønderjydske Landsmænd, og det pinte ham tit, at han maatte leve sit Liv udenfor Sønderjylland. Hans Virke dannede Baggrunden for voksende sønderjydsk Interesse i Studenterverdenen. Han var H. P. Hanssens utrættelige Raadgiver. Han var med til at præge det Syn og de Anskuelser, som blev banebrydende for Afgørelsen i 1918—20. Det var hans Opfattelse, at Rigets Skel skal sættes, hvor Folket har sin Grænse. Slesvig deltes ikke, sagde han, fordi vi ønskede det, men fordi den historiske Udvikling havde delt det. Et Folk ældes ikke, saalænge det bliver sig selv tro. — Ved Kaffebordet blev holdt en Række Taler og mange Sange blev sunget.

En Sønesøn af A. D. Jørgensen, Arkivar H a r a l d J ø r g e n s e n, København, bragte en Hilsen fra A. D. Jørgensens Børn, af hvilke ingen havde kunnet faa Lejlighed til at overvære Festen. Jeg forstaar, sagde Arkivaren, at man har ønsket at holde denne Mindefest som Tak for A. D. Jørgensens Gerning i det nationale Arbejde og for den Betydning, han fik for Afgørelsen i 1918—20. Men personlig synes jeg, at A. D. Jørgensen gennem sit Forfatterskab har øvet en Indsats, der er af Betydning for os nu, hvor vi gennemlever nye skæbnesvangre Begivenheder. I hans Efterladenskaber gives saa meget, som kan styrke os i Haabet om en bedre Fremtid. Maatte vi lære heraf og faa Kraft til at føre vor Sag gennem Vanskelighederne derved, at vi i Fællesskab kæmper os igennem, som A. D. Jørgensen siger det et Sted, et Folk bliver gammelt, men det ældes ikke, saalænge det bliver sig selv tro.

Bibliotekar Jakob Petersen oplæste nogle Telegrammer, som var indløbet til Festen fra A. D. Jørgensens Børn og fra Dr. Moltesen. Han gav derefter Udtryk for den Betydning, de 40 Fortællinger havde haft.

Der blev desuden talt af Pastor Nielsen, Tandslet, Jørgen Petersen, Avnbøl, Frk. Christensen, Rendbjerg, der spurgte, om det ikke var muligt, at de 40 Fortællinger kan blive udgivet

paany, Politimester Bjerre, Graasten, Pastor Thade Petersen, Haderslev, og Forstander Kr. Pedersen, Skibelund Efterskole. Amtslæge Dr. Lausten Thomsen, sluttede, og Forsamlingen sang til sidst »Sorgløst kan vi ej synge dit Navn, Danmark«.

Karl N. Bock.

Andels-Anstalten Tryg

(Gensidigt Livsforsikringsselskab)

Statsanerkendt.

Statskontrolleret

Præmiereserve ca. 37 Mill. Kroner

Samlede Aktiver - 42 - —

Hovedkontor Rosenørnsalle 1, København.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund for Sønderjylland“

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk Maanedsskrift“

A. R. K j æ r b y e

Sønderjydsk Tæppefabrik

Højer

Fabrikation af:

Afp. Gulvtæpper med Bort, Tæppetøj til Sammensyning, Løbere.

Faas i alle førende Tæppe- og Manufakturforretninger.

Støt de sønderjydske Indsamlinger!

Historisk Samfund for Sønderjylland

udgiver »Sønderjydske Aarbøger« III. Række, og »Sønderjydske Maanedsskrift«.

Bestyrelsen er f. T. Amtslæge Dr. Lausten-Thomsen, Tønder (Formand), Adjunkt Dr. phil. Karl N. Bock, Haderslev (Sekretær), Museumsinspektør Neumann, Haderslev (Kasserer), Sparekassedirektør Nis Nissen, Nørborg, Seminarielærer Cl. Eskildsen, Tønder, Højskoleforstander Hans Lund, Rødding, Landsarkivar Frode Gribsvad, Aabenraa, Museumsdirektør Dr. phil. Mackeprang, København, Pastor H. F. Petersen, Flensborg og som Æresmedlem Frimenighedspræst Thade Petersen, Haderslev.

Formand, Sekretær og Kasserer danner Forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for »Sønderjydske Aarbøger« bestaar af Lausten-Thomsen, Hans Lund og Karl N. Bock.

Redaktionsudvalg for »Sønderjydske Maanedsskrift« danner Lausten-Thomsen og Cl. Eskildsen.

Medlemsbidraget er 5 Kroner aarlig eller mindst 100 Kr. én Gang for alle. Medlemmerne modtager »Sønderjydske Aarbøger« gratis. »Sønderjydske Maanedsskrift« bestilles hos Posten og koster 1 Kr. 65 Øre fjerdingaarligt. I Boghandelen eller bestilt hos Cl. Eskildsen koster det 1 Kr. 50 Øre. Indmeldelser i Historisk Samfund modtages af alle Bestyrelsesmedlemmer.

Opkrævningen af Medlemsbidraget sker ved Tilsendelsen af 1. Halvbind.

Indhold.

H. Lausten-Thomsen: Paa A. D. Jørgensens 100 Aarsdag i Graasten	Side 189—195
H. F. Petersen: Breve fra Gustav Johannsen til A. Regensburg	» 196—243
Jørgen Paulsen: Om nogle sønderjydske Sølvarbejder	» 244—252
Knud Olrik: Kaptajn Nørgaards Dagbog fra 1864	» 253—288
Anmeldelser:	
Broder Grandt: Das Flurnamengut des Kirchspiels Joldelund in Mittelschleswig (ved Marius Kristensen)	» 289
Ludwig Andresen: Geschichte der Stadt Tondern (I ved Karl N. Bock, II ved Johan Hvidtfeldt)	» 290—304
Wanda Olsau: Schleswig Holsteins Grönlandsfahrt (ved Thade Petersen)	» 305—307
Karl N. Bock og M. Michelsen: Beretning og Regnskab	» 308—315

I Hovedkommission hos **Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag,**
Kjøbenhavn,
for Danmark, Norge og Sverige.